

Uvod

Ovdje se iznose rezultati istraživanja kojih je predmet izrav-
nije ili manje izravno vezan s tekstovnom predajom o sla-
venskoj Velikoj Majci, božici Mokoši. Polazeći sada tim
tragom treba i opet reći sve što već stoji u uvodima knjiga *Božanski
boj* i *Zeleni lug*.¹ Metodske su pretpostavke, naime, tu posve iste kao
u tima dvjema knjigama. Bez toga ostaje sve što se ovdje izlaže nepot-
puno. Nema, međutim, smisla ponavljati što je već objavljeno. Stoga
valja uputiti svakoga tko se doista ozbiljno zanima za predmet ove
knjige da posegne za ona dva sveska. Objavljena su i svima pristupač-
na. Uz oba uvoda, koji objašnjavaju metodu, važno je tu i prvo poglav-
lje *Božanskoga boja* jer se u njem prikazuje i donekle ilustrira povijest
takvih istraživanja.

Ipak, valja i ovdje naglasiti da je predmet ovih istraživanja rekon-
strukcija praslavenskoga sakralnog pjesništva, tekstova dakle, koliko
je ona moguća, a ne rekonstrukcija slavenskih mitova, kako se to obič-
no zamišlja. Istina, u obrednim se tekstovima kazuju mitska zbivanja
i izražavaju mitski odnosi, pa je rekonstrukcija oko koje se ovdje na-
stoji važna za poznavanje slavenske mitologije i vjerskih predočaba,
uvodi nas neposredno u praslavensku vjersku doživljajnost, ali je to
tako upravo zato što se identificiraju ulomci autentičnih tekstova i
slažu u cjelinu, koliko nam oni to dopuštaju, pa nam tako slavensko
poganstvo progovara svojim izvornim riječima i slušamo njegov au-
tentičan glas. Dobiva se time da nam sami stari Slaveni tu govore o
svojoj mitskoj slici svijeta.

1 Katičić, 2008a i 2010.

Predmet ove knjige blisko je, dakako, povezan s predajnim vjervanijima svih naroda slavenskoga jezika, pa tako i hrvatskoga, i od istraživanja tih vjerovajnja kako ga provode etnologija i kulturna antropologija dobivaju se važni podatci, neophodni pri rasuđivanju o rekonstrukciji tekstova i pri njezinu obrazlaganju. Za slabije upućene ili površnije promatrače sve se to slijeva u jednu nerazmrsivu cjelinu. To važnije je stoga ovdje istaknuti da temeljno gledište ove knjige nije niti etnološko niti antropološko, predmet joj nisu niti vjerovanja, niti običaji, nego tekstovi i njihova povijest. A upravo to je filologija u pravom i danas često zanemarenom smislu.

Temeljno je metodsko oruđe ovoga istraživanja etimologija, utvrđivanje srodnosti po postanju i prvotnoga značenja riječi. Nije čak pretjerano reći da mu je rezultat u prvom redu prinos slavenskoj etimologiji. Dakako, ne proučavanju nepovezanih slavenskih riječi kakvo nam se obično predstavlja u etimološkim rječnicima, nego riječi spletenih u povijesno zadane tekstove i kontekste, mitske i obredne, i stoga kulturno relevantnih i estetski izražajnih do mjere kakva se inače u kulturnoj svijesti ne povezuje s etimologijom. Te riječi, tumačene etimološki, tu nose i prenose vrijednosti. Otkrivaju nam nepoznate slojeve kulturne baštine koja nam je pripala zajedno s našim slavenskim jezikom. Takvo istraživanje nije samo suho starinoznanstvo i bavljenje onim što je bilo, pa prošlo, nego otkriva i predstavlja žive vrijednosti koje su naše, a mi toga i nismo svjesni. Može se stoga reći i da je to nov i još neuobičajen pristup etimologiji koji u prvi plan postavlja njezinu relevantnost za kulturu, i to ne samo jezičnu. Tu se onom koji ne žali truda da doista razumije otvaraju neslućeni vidici. To je bilo potrebno reći uvodeći čitatelja u *Zeleni lug*, a još potrebnije je ovdje ponoviti jer za ovu knjigu vrijedi još više nego za onu. Tamo je rečeno i to da je fragmentarnost u naravi vrela i materijala, a cjelovitost tek cilj prema kojem su usmjereni napori s većim ili manjim uspjehom. Ta temeljna fragmentarnost ostaje tako ovoj knjizi neizbrisivo obilježje. Ipak knjiga vodi obuhvatnoj i valjano utemeljenoj, ako i ne baš potpunoj, slici svojega predmeta. Treba ju samo znati iščitati.

Za tekstovnu rekonstrukciju kojom se ove knjige bave uvijek ima obilje i baltičkog materijala. To nikoga ne će iznenaditi kada se zna koliko su jezici srodni i kulturni okviri obaju narodnih tradicija, slavenske i baltičke, podudarni. Moje starije publikacije donose dosta toga. Nekoliko njih posvećeno je upravo baltičkoj predaji. U prve dvije knjige to sam onda jako ograničio. Od svega toga baltičkog obilja navodilo se samo toliko koliko je bilo potrebno da se ilustrira srodnost i podudarnost. Sve što bi išlo preko te mjere ispušteno je. Nije se težilo niti za onom skromnom potpunosti koju mi je pošlo za rukom ostvariti. U ovoj je knjizi drukčije. U znatnom njezinu dijelu baltički je materijal temelj rekonstrukcije, tek on ju omogućuje. Stoga se baltička vrela tu navode mnogo ekstenzivnije. Bez toga bi dokumentacija rekonstrukcije ostala manjkava. Stoga će u ovoj knjizi čitatelj nailaziti na mnogo baltičkoga. To u nas nije uobičajeno, pa treba nekoliko riječi objašnjenja da ne nastanu nesporazumi.

Kako takvi nesporazumi nastaju pokazalo mi se u ugodnoj prilici, na dan Nacionalne i sveučilišne knjižnice 22. veljače 2010. u njezinu foajeu. Tada su mi za domjenka pristupila dva kolege i jedan mi je od njih rekao da je s velikim zanimanjem pročitao moj *Božanski boj*, a da ga je pročitao i onaj drugi koji je stajao uz njega. A onda je dodao: »Ali one latvijske pjesmice, to je nešto drugo, to su arhetipovi«. Tu, kao, nema nikakva zajedničkog baltoslavenskog podrijetla, to je općevječansko, htio mi je reći. Meni je, naravno, bilo jako drago čuti pohvalan sud njih obojice o mojoj knjizi. A tamo nije bila prilika niti atmosfera da započnem ozbiljnu raspravu o onoj završnoj primjedbi. No ona mi je vrlo dojmljivo pokazala kako naši vrlo naobraženi čitatelji mogu reagirati na moju baltičku dokumentaciju. Kako je to u ovoj knjizi još mnogo aktualnije nego je bilo u onoj, mislim da je vrijedno truda pokazati kako s tim zapravo stoji.

Prvo tu treba reći da su baltički jezici, pa tako i latvijski, genetički vrlo srodni slavenskima, daleko najrodniji od svih indoeuropskih jezika izvan slavenske porodice. No ipak je tu bilo toliko jezičnih mijena da i naobražen nestručnjak tu srodnost ne vidi onako kako na prvi

pogled vidi srodnost svakoga slavenskoga jezika sa svakim drugim. Na prvi površan pogled baltički su jezici sasvim drukčiji od slavenskih. Upravo ta je činjenica navela mojega sugovornika da zaniječe srodnost po postanju slavenskih i baltičkih tekstova koje sam navodio u svojoj dokumentaciji. Učinilo mu se mnogo vjerojatnijim da su očite podudarnosti među njima samo »arhetipovi«.

Pitanje je sada što se mojemu sugovorniku pokazuje da je lako, a što da je teško vjerovati. Ne ćemo ulaziti u to što je upravo značenje pojma »arhetip« i kako moj sugovornik barata njime. Očito je da su njemu »arhetipovi« univerzalije. U ovom slučaju mitske predodžbe koje su u ljudskom duhu uvijek i svugdje prisutne. Pa se tako susreću i u rekonstruiranim praslavenskim svetim pjesmama i u baltičkom usmenom pjesništvu, a da među tim tekstovima nema srodnosti po postanju. To mu se čini da je lakše vjerovati nego da je to zajednička baština baltoslavenske i indoeuropske hijeratske poezije.

Moj bi sugovornik imao za to čak argument o kojem do sada ovdje i nije bilo govora. Naime srodnost baltičkih i slavenskih jezika tolika je da se neki sadržaji u spontanoj jezičnoj porabi izražavaju istim baltoslavenskim riječima. Tako će se za sadržaj 'glava' i u slavenskim i u baltičkim jezicima upotrijebiti riječ koja potječe od baltoslavenskoga *galvá*. Podudarnost koja odatle nastaje u tekstovima usmene predaje vrlo je dojmljiva, ali je zapravo slab dokaz o zajedničkom baltoslavenskom podrijetlu tih tekstova. Uvjetovana je samim jezicima. Takvih je primjera mnogo.

No univerzalije su univerzalne po tome što se javljaju uvijek i svugdje, što su svojstvene ljudskomu rodu. Podudarnosti među usmenim predajama što predstavljaju »arhetipove«, dakle univerzalije, po statističkoj vjerojatnosti javljat će se podjednako gusto raspoređene između bilo koje dvije usmene predaje na svijetu. A slika koja nam se pokazuje o podudarnostima mitskih sadržaja u slavenskoj i baltičkoj usmenoj predaji uopće tomu ne odgovara. Ona je znatno veća nego između dvije druge, proizvoljno odabrane. Ako je tih podudarnosti toliko više među predajama koje su po svjedočanstvu svojih jezika usko

srodne po svojem postanju, onda je mnogo vjerojatnije i stoga lakše vjerovati da su i podudarni tekstovi usmene književnosti tih predaja srodni po postanju i da stoga podudarnosti među njima nisu samo univerzalne. Ono što se mojem sugovorniku čini da je lakše u istinu je mnogo teže vjerovati. To mu nisam mogao objašnjavati na domjenku u foajeu Nacionalne i sveučilišne knjižnice, ali je trebalo reći ovdje svima koji bi bili skloni misliti kao on.

Druga je stvar što neki otklanjaju uvjerljivost svake rekonstrukcije praslavenskih tekstova tvrdeći da se sve to objašnjava univerzalnošću motiva i srodnošću jezika. Pri preuzimanju istih motiva u tako blisko srodnim jezicima stvaraju se po njihovu mišljenju sasvim spontano među tekstovima jezične podudarnosti od kojih nastaje privid genetske srodnosti tekstova. Svi koji se bave rekonstrukcijom ulomaka praslavenske hijeratske poezije žrtve su po tome toga privida.

Argumentacija oko toga radikalno kritičkoga mišljenja mora biti razvedenija i ono se ne može pobijati onako cjelovito jednopotezno kao što se pobija ona rezerva s »arhetipovima«. Tu se ne može argumentirati paušalno, kako god je takva kritika naših rekonstrukcija izrečena upravo tako. Ne može se, naime, poreći da podudarnost motiva i bliska srodnost jezika mogu stvoriti privid srodnosti tekstova po svojem postanju i tamo gdje takve srodnosti zapravo nema. Rekonstrukcija zasnovana na takvim podudarnostima ostaje onda kao neka fatamorgana. O tome, dakako, valja voditi računa. A ovaj pisac i vodi, od prvih početaka svojih publikacija posvećenih rekonstrukciji praslavenskih tekstova.

Kako se ne može argumentirati paušalno, valja prosuđivati autentičnost i vrijednost svake pojedine podudarnosti na kojoj se utemeljuje rekonstrukcija. Za svaku valja procjenjivati kolika je vjerojatnost da doista svjedoči o srodnosti po praslavenskome postanju. Ta je vjerojatnost to veća što su raznolikiji svojim kulturnim ambijentom i udaljeniji jedni od drugih prostori na kojima su zapisani tekstovi što potvrđuju tu podudarnost, što su značenje i poraba njezinih riječi

udaljeniji od svima poznate sveslavenske. Isto je tako ta vjerojatnost to veća što je arhaičniji izraz i stil teksta koji predstavlja ta podudarnost. Taj kriterij arhaičnosti pokazuje se pri istraživanju u mnogim slučajevima kao vrlo važan. Razumije se, podudarnosti u drugim indoeuropskim predajama osim slavenskih i baltičkih odlučuju neke slučajeve. Indoeuropska vremenska razina uključuje *a fortiori* i balto-slavensku i slavensku.

No nije primjereno gledati samo na pojedinačne tekstovne podudarnosti koje se uvjerljivo pokazuju kao svjedočanstva praslavenskoga genetskog srodstva. Vrlo je važan i stupanj njihove umreženosti. Što je ona gušća, to je njihovo svjedočanstvo o praslavenskom genetskom srodstvu tekstova uvjerljivije.

O tim kriterijima i njihovoj primjeni mnogo je bitnoga rečeno u izlaganjima što ih donose ove tri knjige sasvim srodne tematike, opet se i opet upozorava na to. Drukčije i nije bilo moguće jer argumentacija bez toga ne bi bila valjana. Sve je to dakle pristupačno i pri ruci svakomu tko želi prosuđivati uvjerljivost tumačenja. Svatko tko misli da mora osporiti valjanost iznesene dokumentacije i argumentacije mora se detaljno pozabaviti time u smislu kriterija kako su upravo gore naznačeni. Jeftinije ne ide. Svako je paušalno otklanjanje tu jalov posao. Diskvalificira onoga tko ustraje na njem.

No sve se jasnije pokazuje da se tu zapravo i ne radi o argumentima, nego o ideološkim opredjeljenjima. U našoj, a i u europskoj kulturnoj javnosti, osobito u onoj intelektualnijoj, osjeća se u nekih otpor da prihvate rezultate istraživanja kakvi se ovdje iznose. Radije tvrde da takva čega ne može biti, da toliko snažno izražen kontinuitet tako duboke starine naprosto *a priori* nije moguć, a čini im se da nije moguć jer ga, kako oni misle i osjećaju, ne smije biti. A ne smije ga biti zato jer svaka starina, a osobito tako davna, mora biti u našoj suvremenosti potpuno beznačajna, a ne da u prežiticima traje sve do naših dana. Ako to nije tako, ruši im se njihov svijet. Vjerojatno se tada osjećaju sputani davninom. Zato dopuštaju samo da se govori o mijeni, a nikako o trajanju. Kao da mijena i trajanje nisu dva lica

istoga bivanja, kao da ne impliciraju jedno drugo. Ništa se ne može promijeniti ako nešto pri tome ne ostane isto. Jer ako nešto ne ostaje, samo se pojavljuje drugo, a nema ničega što bi se promijenilo. Ako se nije zadržao bar neki identitet, ništa se nije promijenilo, nastupilo je samo drugo. Besmisleno je, dakle, i protuumno tražiti da se govori samo o mijenjanju, a zaboga ne o trajanju, kako se danas u kulturologiji zna čuti na sve strane oko nas. Lijepo se to pokazuje i u ovim trima knjigama. Kad god se razlaže i potkrjepljuje praslavensko podrijetlo nekoga ulomka sakralnoga teksta, govor je zapravo samo o promjenama koje je taj ulomak od te vremenske razine do ove naše prolazio. Uporno trajanje tako nije nego mijenjanje. Ostvaruje se u promjenama. Opisuje njihovim nizanjem i nabranjem.

Ali taj iracionalni zahtjev da povezanost žilavom predajom s dubokom davninom bude smatrana i proglašena nemogućom, zahtjev koji proizlazi iz ideološkog opredjeljenja, susreće se i prepoznaje i drugdje u studiju kulturne povijesti. Na izrazito usporedan slučaj naišao sam u novijim kontroverzijama oko povijesnosti Homerova epskoga pripovijedanja. Među njemačkim starinoznancima tu danas vrlo očito postoje dvije škole. Jedni pomno traže sve prepoznatljive tragove autentičnoga povijesnog pamćenja u epskom pripovijedanju, a tih tragova nema malo niti su nezatni, i dosljedno ih prate i razrađuju zaključke koji se odatle mogu izvlačiti. Sve to ugrađuju u svoju sliku najstarije grčke povijesti. Drugi pak ne će ni da čuju kako u epu nastalom, kako danas prilično pouzdano možemo odrediti, u osmom stoljeću prije Krista može biti ikakve veće pozornosti vrijedne povijesne uspomene iz vremena mikenskih kraljeva i njihovih gradina, vremena starijega od toga punih pet stoljeća. Epsko pripovijedanje je po tome mišljenju naprosto fikcija, i to fikcija osmoga stoljeća, dakle rane helenske arhaike. Brojna obilježja koja to epsko pripovijedanje autentično povezuju s pet stotina godina starijim mikenskim razdobljem ti starinoznanci smatraju zanemarivim ili ih naprosto ne uzimaju do znanja. Za njih Homeru i homerskoj epici uopće nema mjesta među vrelima rane grčke povijesti.

Između tih dviju struja vode se živahne i vrlo opširne rasprave, ne bez poruge i ironije. Pitanje se čini kao da je nerješivo. A zainteresirani i upućeni promatrač sa strane teško uviđa u čem je zapravo teškoća. Jer sve zapravo leži na dlanu. Posve je jasno da Homerova *Ilijada* nije za Trojanski rat ono što je Herodotovo povijesno djelo za perzijske ratove ili Tukididovo za peloponeski. Po njoj se ne mogu opisivati nikakvi povijesni događaji ratničkoga sukobljavanja pod Trojom i oko Troje onako kako se po Herodotovoj povijesti mogu opisivati bitka kod Termopila, bitka kod Salamine ili bitka kod Plateje kao prava povijesna zbivanja. U tome smislu ima pravo Finley koji je napisao da Trojanski rat nije događaj grčke povijesti, koliko god ih nije malo koje je ta apodiktička izjava sablaznila. Taj rat je, naime, mitološki motiv junačke epike. Niti za jedan događaj koji epske pjesme opisuju kako se dogodio pod Trojom ili u Troji ne može se s pouzdanjem tvrditi da je povijestan. Povijesna znanost ne može jamčiti za istinitost toga opisa. Sve je to ono što se u teoriji književnosti naziva fikcijom. Nije povijesni dokument, autentičan ili neautentičan, o događanju u Troji i pod Trojom. Doista, treba Finleyju dati za pravo. I smireno prihvatiti ispravnost njegove apodiktičke tvrdnje, kako god nekomu mogla zazvučati bogohulno.

Ali težak i poguban nesporazum nastaje tada kad se to shvati kao da znači da je sve to izmišljeno, da tu nema nikakve istinske povijesti niti ikakve veze s helenskim povijesnim pamćenjem. Prava je istina upravo suprotna. Svi ti motivi epskih sadržaja, konačno oblikovani u 8. stoljeću, ili u takozvanim cikličkim epovima još kasnije, protkani su i prošarani povijesnim sjećanjima na pet stotina godina starije mikensko doba. Grčka epika u usmenoj se predaji izvodila, oblikovala, preoblikovala i čuvala kroz sva ta stoljeća. U njima se svijet u kojem se je to pjesništvo izvodilo i društvo kojemu se obraćalo nije samo mijenjao, nego i vrlo temeljito promijenio. A ipak su ostale brojne spone povijesne memorije. Tako smo kad čitamo Homera nekako u polju napetosti između doba mikenskih kraljeva, njihovih raskošnih palača i tvrdih gradina, i rane helenske arhaike. Ni jedno od ta dva razdoblja

ne smijemo niti na tren izgubiti iz vida. U tome smislu pripovijest Ilijade i sve druge stare grčke epike do same je svoje srži rana grčka povijest. Odbijati to jednako je besmisleno kao tvrditi da srpske epske pjesme kosovskoga ciklusa onim što pripovijedaju nemaju nikakve veze s povijesnom bitkom na Kosovu polju godine 1389. Ta je tvrdnja, dakako, posve neprihvatljiva, iako te pjesme sigurno nisu vrela za povijest te bitke, pa se i ne uzimaju kao takva.

A spojnice povijesne memorije koje motiviku grčkoga epa povezuju s mikenskim dobom tako su brojne i raznolike da se ovdje ni približno ne mogu nabrojiti. Navest će se samo nešto uzoraka kako bi i slabije upućeni čitatelj dobio bar neku predodžbu o tome. Najprvo su uočeni slikoviti pjesnički opisi pojedinih skupocjenih rukotvorina kakvih u helenskoj arhaici nije bilo. Na široko su poznate zlatne čaše s dva drška, kacige obložene veprovim kljovama i drugo. Kad su počela iskapanja u Mikeni i na drugim nalazištima mikenske kulture, takvi su se predmeti stali nalaziti. Uobičajilo se da se pod takve izloške ili njihove reprodukcije stavljaju Homerovi stihovi koji ih vrlo slikovito opisuju. Razumije se da to predstavlja veliku kulturnu vrijednost.

No kao spojnica povijesnoga pamćenja možda je još znatnije to što nam Homer čuva dosta vjernu sliku topografije mikenske Grčke. On spominje njezine gradove, a ne one mlađega vremena, gdje on stavlja važnija naselja, a i neka manje važna, arheolozi iskapaju ostatke mikenske kulture, nalaze palače kraljeva o kojima Homer pjeva ili ih pjevajući samo spominje. A prilike i pojave koje su u Grčkoj nastale poslije toga, u epovima se uz malobrojne iznimke sasvim prešućuju. Sve je to osobito žilavo povijesno pamćenje i vrlo dojmljivo nas dok čitamo Homera vodi u Grčku mikenskoga doba. A u najnovije vrijeme utvrđeno je da neke osobito starinske formule *Ilijade* odaju tragove onoga dijalekta za koji znamo da se u Grčkoj govorio u mikensko doba. To je izravna potvrda kontinuiteta usmene predaje epskoga pjevanja.

Nijekati u Homera povijesnu memoriju koja premošćuje punih pet stoljeća i temeljne društvene i etničke prevrate pokazuje se u svjetlu tih neosporivih činjenica kao posve nerazumno. A ipak ih nije

malo koji ustraju na tome. Važnije im je da takvo povijesno pamćenje preko stoljeća i prevratnih društvenih promjena bude nemoguće. Da bude nemoguće jer ga po njihovu doživljavanju ne smije biti! To im ruši sklad u njihovu svijetu, a i sam taj svijet s njim. Sve to, dakako, nije znanost, nego je ideologija. Odatle nepomirljivost u kontroverzijama koje zapravo i nemaju predmeta. Bez ideološke zadrnosti sve je naime jasno. Niti je pripovijedanje homerske epike povijest, niti je lišeno povijesnoga pamćenja. I to je sve. Na svoj način ono je za povijesna istraživanja vrlo relevantno, tek valja voditi računa o tom posebnom načinu. To, dakako, nije lak zadatak.

Takve ideološke stavove treba prepoznati i bez oklijevanja odlučno odbijati jer oni ozbiljno ograničuju obzorje i skućuju mogućnosti spoznaje. Za njih, dok smo pri znanosti, ne valja imati niti razumijevanja niti tolerancije. Nema im opravdanja. A nepotrebnim raspravama i kontroverzijama uzrokuju da se sasvim neplodno troši mnogo vremena i energije.

Da je rad na rekonstrukciji ulomaka praslavenskoga svetog pjesništva tu doista suočen s odbojnom ideologijom pokazuje se u tome što možemo pročitati u objavljenim osvrtima kako su oni koji se time bave »tranzicijski intelektualci uspaničeni globalizacijom« i kako je njihova temeljna orijentacija »protueuropska«. Misli se očito reći da se »utječū pod skute Majke Rusije«. Opominju se i pozivaju da razmisle o tome kako njihovi spisi djeluju na čitatelje i kako ih orijentiraju, u kojem smjeru upućuju kulturnu javnost. Da treba preispitati stavove. Samokritika dakle. Tu je eksplicitno deklarirana ideološka kritika znanstvenoga rada. To pak otvara razgovor koji odbijam *a limine*. U polemičkom dijalogu koji te konstatacije iziskuju ne želim izgovoriti niti jednu repliku.

Oživljuju kao crne ptičurine, noćne more, ideološke kritike što su pljuštale na naše glave i oko nas razbijale lubanje. Povezane su bile s imenima Pokrovskoga u historiografiji, Ždanova u filozofiji i književnosti, Marra u jezikoslovlju i Lisenka u genetici. Od toga je svaki znanstveni rad zauzet za svoj predmet i njegovu spoznaju postajao

nemoguć ili bar vrlo rizičan. Sjećam se sramotnoga olakšanja kada je Staljin osobno (!), po načelu primata ideologije nad znanošću, objavio članak u kojem je kritizirao sulude Marrove lingvističke teorije. Valjana lingvistika bila je opet dopuštena. Nije više bila nužno »buržoaska« sa svime što je to u »diktaturi proletarijata« značilo za policiju. Oni koji su čitali i citirali relevantnu inozemnu lingvističku literaturu nisu više bili »kozmpoliti bez domovine«. Lakše se disalo. I odmah je počeo nov procvat ruskoga jezikoslovlja.

To su traume iz mladosti. Ostavile su ružne brazgotine. I počnu opet boljeti od onakvih izjava i prosudaba. No sretan sam što barem sada, pod starost, kao slobodan građanin i potvrđeni znanstvenik mogu jasno i glasno reći da u znanosti odbijam ideološku kritiku i cenzuru. Tamo gdje se traže činjenice i argumenti osuđujem takav nastup i uskraćujem svaku raspravu s njim takvim.

To je trebalo reći jasno i glasno, bez dlake na jeziku, jer se takve žilave magluštine vuku po zapadnim intelektualnim obzorjima još tamo negdje od vremena oko 1968. i ne razilaze se. Prijete, ako se zgusnu, onim mrakom kojega se dobro sjećamo tamo iz tridesetih, četrdesetih i pedesetih godina zlohudoga 20. stoljeća. Od toga je znanost ugrožena i ništa na tome ne mijenja to što je ugrožena i od komercijalnog pragmatizma i od kratkovidnog utilitarizma. Prošla su vremena kad su nam sa Zapada punili glavu slobodom znanstvenoga istraživanja. Sada odande pušu drukčiji vjetrovi. No i tako ideološku kritiku u znanosti treba nepokolebljivo odbijati.

Sve je manje mojih vršnjaka koji su na vlastitoj koži osjetili živog Hitlera i živog Staljina, obojicu na vlasti. Njihova su iskustva slična i njihove traume podudarne mojima. Ali kad vide i doživljuju tu obnovu ideološke kritike u znanosti, šute. To se, čini se, totalitarni strah duboko uvukao u kosti. U njima je i kad više nema razloga za nj i kad ga više uopće nismo svjesni. To su stvari koje je teško objašnjavati mladima. Treba ih biti doživio. Stoga je bilo potrebno razgovjetno reći što je ideološka kritika u znanstvenoj raspravi i čime će uroditi. Previše je onih kojima ideološka kritika u znanosti i ne smeta mnogo

ako je samo usmjerena u skladu s njihovim vlastitim uvjerenjima. Treba shvatiti i doista prihvatiti da je i takva pogubna. Ideološke kontroverzije valja voditi izvan znanstvenoga diskurza, u slobodnom prostoru određenom dimenzijama osobnih vrijednosnih opredjeljenja.

Ovdje ćemo ostati u okvirima znanstvenoga diskurza, iznositi činjenice i tumačenja s argumentima za autentičnost jednih i umjesnu opravdanost drugih. Nastavlja se tako i zaokružuje iznošenje rezultata dugogodišnjih istraživanja. Ti se pak rezultati ne mogu, kako je već rečeno, ocjenjivati paušalno. Pri postavljanju svake pojedine grede i gredice u rekonstrukciji drevnoga obrednoga teksta valja odvagivati i procjenjivati podudarnosti na kojima je to zasnovano. Tek takva ocjena može biti valjana i plodna.

U ovoj su knjizi prikazani i osmišljeni, koliko je to bilo moguće, ulomci slavenskih pretkršćanskih obrednih tekstova koji govore o božici Velikoj Majci u baltičkoj i slavenskoj grani indoeuropske predaje. Ona stoji u posebnoj i prisnoj vezi s bogom gromovnikom na vrhu gore, u krošnji drveta svijeta i s njegovim suprotnikom, darovateljem blaga i svake dobrobiti, vladarem podzemlja što boravi u duplji u korijenju toga drveta. Ona je dionica obaju svjetova i onoga na vrhu gore i onoga u nizini i blatu. Kada i kako se povezuje s prozračnim vrhom gore, a kada i kako s mutnim blatom u dolu pitanje je na koje se daju vrlo zanimljivi odgovori, ali pouzdana sigurnost u tome još nije postignuta. Stoga to pitanje i u ovoj knjizi na kraju krajeva ostaje otvoreno, koliko god se temeljito promatra i obrazlaže.

Velika Majka dubok je vjerski doživljaj, u mnogome univerzalan, koji svojim početcima nedvojbeno seže u najdublju davninu čovječanstva. Ovdje se na temelju ostataka baltičke i slavenske tekstovne predaje ocrta slika njezina lika kakav se oblikovao u tom kulturnom ozračju. I tu se možemo osloniti na autentičan i izvoran jezični izraz. Možemo, bar malo, naučiti govoriti o NJOJ onim riječima i onako kako su govorili naši stari. Upotpunjuje se tako tek nedavno opet otkriveni zagubljeni sloj našega kulturnog bića, naše cjelokupne duhovnosti.

Uvod

U tome pak da ove knjige kraj sve težnje za cjelovitosti shvaćanja i izlaganja po samoj naravi svojih vrela i materijala iz kojega se ona dobivaju ostaju po samoj naravi stvari bitno obilježene razdrobljenošću te tako ostaju razapete između fragmentarnosti neumoljivo zadane jedinim pristupnim materijalom i cjelovitosti za kojom teže, to je već podrobnije razloženo u Uvodu knjizi *Zeleni lug*. Čitajući i ovu treba to imati na pameti.